

VOLHA BARYSENKA (БОРИСЕНКО ОЛЬГА ВЛАДИМИРОВНА)

Uniwersytet Gdański, Instytut Historii Sztuki

ORCID: 0000-0002-5945-7094

**Dwie wersje *Pieśni historycznej*...:
kult ikony Matki Boskiej Ladeńskiej
na tle kultu ikony Matki Boskiej Żyrowickiej¹**

**Two Versions of *Pieśń historyczna*... (Historical song...):
the Cult of the Icon of Our Lady of Lady in Connection
with the Cult of the Icon of Our Lady of Żyrovicy**

Abstract

The article is devoted to *the icon of Our Lady of Lady* from the Basilian monastery in Ma-lyia Lady located not far from Minsk (Belarus). The cult of the icon was local and existed from the first half of the 18th century till the first half of the 20th century. The icon was a copy of *the icon of Our Lady of Żyrovicy* and its cult was closely related to that of *the icon of Our Lady of Żyrovicy* that strengthened after the coronation in 1730 and occasional discovery of its copy in the Santi Sergio e Bacco church in Rome during the renovation in 1718. These both motives were reflected in the history of icon from Lady. The earliest legendary reference on the origin of the icon cult are contained in two poems dating back to 1744 which have preserved in a hand-written set of religious texts and attached to the article.

Keywords: miraculous images, Marian cult, the icon of Our Lady of Lady, Madonna del Pascolo, the icon of Our Lady of Żyrovicy, art of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

¹ Artykuł został przygotowany w ramach grantu No. BMN 538–H301–B058–18 Uniwersytetu Gdańskiego.

Streszczenie

Artykuł jest poświęcony ikonie Matki Bożej Ladeńskiej (inne nazwy: Ladańska, Ladzieńska) z bazylińskiego monasteru w Małych Ladach położonych niedaleko Mińska (Białoruś), otoczonej kultem lokalnym od czasu powstania w I. połowie XVIII do I. połowy XX w. Ikona była kopią ikony Matki Boskiej Żyrowickiej i jej kult był pochodną kultu bardziej czczonej ikony *żyrowickiej*, nasilonego po jej koronacji w 1730 r. oraz przypadkowym odsłonięciem jej kopii w cerkwi św. św. Sergiusza i Bachusa w Rzymie podczas remontu w 1718 r. Oba te motywy odcisnęły się w historii ikony z Lad. Najwcześniejsze legendarne wiadomości o powstaniu kultu ikony są zapisane w dwóch wierszach z 1744 r., zachowane w rękopiśmiennym zbiorze tekstów religijnych, dodane w aneksach do artykułu.

Słowa kluczowe: cudowne wizerunki, kult maryjny, ikona Matki Boskiej Ladeńskiej, ikona Matki Boskiej Żyrowickiej, *Madonna del Pascolo*, sztuka Rzeczypospolitej.

Wbrew dość szerokiemu rozpowszechnieniu kultu ikony Matki Boskiej Żyrowickiej w cerkwiach unickich na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego odnotowano tylko dwie jej cudowne kopie: w Bytenu (biał. Быцень) i Ladach (obecnie biał. Малыя Ляды). Artykuł ten jest poświęcony cudownej kopii ikony z monasteru bazylińskiego w Ladach w środkowej Białorusi². Kult ikony miał charakter lokalny i trwał od pierwszej połowy XVIII do połowy XX w.

Ikone Matki Boskiej Ladeńskiej³ w swoich pracach niejednokrotnie wzmiankował Piotr Chomik⁴, mimo to zasługuje ona na oddzielny artykuł w związku z odnalezieniem nowego materiału źródłowego, dość nietypowego dla czczonych wizerunków maryjnych z prowincjalnych ośrodków bazylińskich, a mianowicie wierszy poświęconych tej ikonie, powstałych w XVIII w. Dotąd znano dwa takie utwory – jeden został ogłoszony drukiem w 1799 r. w Wilnie w zbiorze *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła S. Katolickiego Rzymskiego, na cały rok zebrane* pod tytułem *Pieśń historyczna o Najświęt. Pannie w cerkwi ladzieńskiej* (aneks 2), drugi zaś pod tytułem *Пьсьнь гистарычная ў Пр[е]с[вятой]*

² Obecnie Małe Lady, biał. Малыя Ляды, rejon smolewicki, obwód miński.

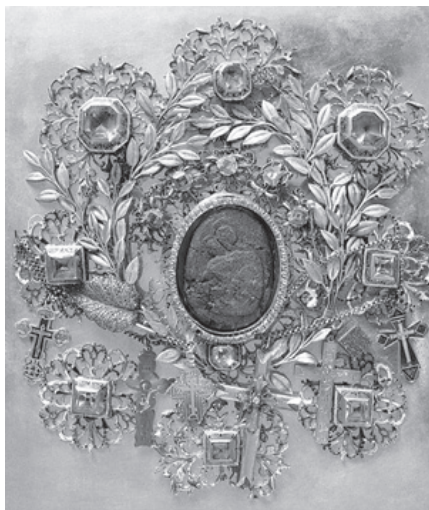
³ W literaturze polskojęzycznej używane są określenia ikony: „ladańska” i „ladzieńska” oraz nazwy miejscowości: Leda, Lada i Lady. W tym artykule przyjęto termin „ladeńska”, w związku z obecną nazwą miejscowości: Małe Lady.

⁴ Piotr Chomik. 2003. *Kult Ikon Matki Bożej w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku*. Białystok: Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, 142–144. Piotr Chomik. 2003. „Magnateria i szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec kultu ikon Matki Bożej w wiekach XVI–XVIII”. *Białoruskie Zeszyty Historyczne* 19: 98–99.

Б[огороди]ци уже в Ладѹ (pol. *Pieśń historyczna o Najświęt. Pannie w Ladzi* – aneks 1), zawierający dwa wiersze i zachowany w formie rękopisu w zbiorze tekstów religijnych monasteru bazylikańskiego, przechowywanych w dziale rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego (F3-1389).

Kult ikon/obrazów maryjnych na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego wyróżniał się wielką ilością sanktuariów o charakterze lokalnym, ważnych dla mieszkańców skupionych wokół nich parafii i bliskich okolic. Wierni pielgrzymowali do nich podczas uroczystości związanych z wybranymi świętami oraz – w centralnych i wschodnich terenach współczesnej Białorusi – w tzw. „niedziele młodzikowe”, tj. pierwsze niedziele po nowiu⁵. Charakter kultu ikon różnił się w zależności od regionu.

Zanim przejdę do rozpatrywania tekstów poetyckich, skupię się na pochodzeniu ikony i jej historii. Ikona w Ladach nie zachowała się – utracono ją w pierwszej połowie XX w. Również nie są znane jej reprodukcje, zdjęcia, rysunki, co uniemożliwia dokonanie jej analizy ikonograficznej. Wiemy tylko, że to była kopia cudownej ikony Matki Boskiej Żyrowickiej (il. 1), która powstała w pierwszej połowie XVIII w., w okresie ważnym dla rozwoju kultu ikony Matki Boskiej Żyrowickiej, tj. przypadkowego odsłonięcia jej kopii w cerkwi św. św. Sergiusza i Bachusa w Rzymie podczas remontu w 1718 r. i koronacji ikony w Żyrowicach (biał. Жыровічы) w 1730 r.

Il. 1. Ikona Matki Boskiej Żyrowickiej, datowanie nieustalone, jaspis, ok. 6 × 4 cm; monaster Zaśnięcia Matki Bożej w Żyrowiczach. Fot. W.F. Sutiagin.

⁵ Zob. na ten temat: Николай Андреевич Янчук. 1889. По Минской губернии. Москва: Типография А. Левенсон и К^о, 12–13.

Cerkiew św. św. Sergiusza i Bachusa w Rzymie została przekazana unitom prowincji litewskiej przez papieża Urbana VIII w 1641 r. W 1718 r. w galerii cerkwi opadł tynk i wyłonił się spod niego obraz Matki Bożej Żyrowickiej (il. 2). W 1730 r. fresk oddzielono od ściany i umieszczono w ołtarzu głównym cerkwi. Prace restauracyjne prowadził malarz Lorenzo Gramiccia⁶. Odsłonięcie fresku potraktowano jako cud Matki Bożej, wizerunek otrzymał nazwę *Madonna del Pascolo* (Madonna Łąkowa). Izydor Nardi opublikował na jego temat monografię po włosku⁷, przetłumaczoną następnie przez Ignacego Kulczyńskiego na język polski i wydaną w 1728 r. w Supraślu i Wilnie, po czym druk ten wznawiano wielokrotnie.

Il. 2. Wizerunek Matki Boskiej *Madonna del Pascolo*, XVII w., fresk; cerkiew unicka św. św. Sergiusza i Bachusa w Rzymie. Fot. autorki artykułu, 2019.

Zdarzenia te okazały się mieć znaczący wpływ na rozwój kultu ikony Matki Bożej Żyrowickiej w Rzeczypospolitej. W tym czasie powstały liczne kopie obrazu Żyrowickiego⁸, m.in. wizerunek Matki Bożej Ladeńskiej, któremu poświę-

⁶ Юрый Піскун. 2010. „Прыклады пашырэння іканаграфіі Жыровіцкай іконы Божай Маці ў Беларусі, Украіне, Польшчы, Італіі”. Праваслаўе: альманах 16: 31.

⁷ Isidoro Nardi. 1721. *Relazione istorica dello scoprimento della Sagra e miracolosa immagine della Madonna del Pascolo. Dedicata al reverendissimo Padre D. Benedetto Turlewicz, dell'ordine di San Basilio Magno, procurator ge. di tutta la Russia, e rettore de' SS. Sergio e Bacco ai Monti*. Roma: Stamperia di Giorgio Placho.

⁸ Zob. Mirosław P. Kruk. 2011. *Ikony-obrazy w świątyniach rzymsko-katolickich dawnej Rzeczypospolitej*. Kraków: Collegium Columbinum, 291–292. Піскун. 2010. „Прыклады пашырэння іканаграфіі Жыровіцкай іконы Божай Маці ў Беларусі, Украіне, Польшчы, Італіі”, 27–32. Michał Janocha. 2010. Niektóre aspekty ikonografii unickiej na terenie Rzeczypospolitej. W Śladami

cony jest ten artykuł, oraz wizerunki z monasteru unickiego w Bytenu – w obwodzie brzeskim (biał. Быцень, il. 3) i kościoła pw. św. Andrzeja w Słonimiu (biał. Слонім), znajdujące się blisko Żyrowic, jak również w cerkwi po-unickiej w Rakowie (biał. Ракаў, il. 4) i kościele w Zdzięciole (biał. Дзятлава) oraz ikona z cerkwi w Brzozie (biał. Бяроза), przechowywana obecnie w Muzeum Dawnej Kultury Białoruskiej Instytutu Historii Sztuki, Etnografii i Folkloru przy Państwowej Akademii Nauk Białorusi (biał. Музей старажытнабеларускай культуры Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі)⁹.

Il. 3. Kopia ikony Matki Boskiej Żyrowickiej w Bytenu, XVIII w., płótno, 130 × 100 cm; cerkiew Zaśnięcia Maryi w Bytenu. Fot. W.F. Sutiagin.

Kopia ikony Matki Bożej Żyrowickiej z kościoła pw. św. Andrzeja Apostoła w Słonimiu, datowana na XVIII w., namalowana na drzewie, czczona jako cudowna, obecnie znajduje się w naczółku ołtarza głównego, zrekonstruowanego w latach 1990–1993¹⁰. Ikonę umieszczono tam w 1993 r. na miejscu dawnego cudownego wizerunku Matki Boskiej, znanego od 1652 r., który się nie

unii brzeskiej. Red. Radosław Dobrowolski, Mariusz Zemło, 514. Lublin – Supraśl: Acta Collegia Suprasliensis.

⁹ Галіна Аляксандраўна Флікоп-Світа. 2019. Беларускі іканавіс XVI-першай паловы XX ст.: альбом. Мінск: Беларуская навука, 149.

¹⁰ Katarzyna Mączewska. 2013. Kościół drewniany p.w. św. Andrzeja Apostoła. W *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego*. Cz. II. T. 3: *Miasto Słonim*. Red. Maria Kałamajska-Saeed, 46. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.

Il. 4. Kopia ikony Matki Boskiej Żyrowickiej w Rakowie, XVIII w., płótno; cerkiew Przemienienia Pańskiego. Fot. W.F. Sutiagin.

zachował¹¹. Ikona z Byteniu, namalowana na płótnie o dość dużych wymiarach ($130 \times 100 \text{ cm}^{12}$), również traktowana jako cudowna, datowana na połowę XVIII w., obecnie znajduje się w cerkwi Zaśnięcia Maryi w Byteniu. Ikona była konserwowana w 1989 r. przez P.R. Żurbeja. Z tego okresu pochodzi ikona z Brzozy namalowana na płótnie o wymiarach $115 \times 76 \text{ cm}^{13}$.

Te ikony są bardzo podobne do siebie oraz do innych wizerunków datowanych na XVIII stulecie według kompozycji i cech stylowych. Na wszystkich ikonach Matka Boska przedstawiona jest z Dzieciątkiem Jezusem na prawym ręku w typie *Eleusy*. Dzieciątko i Matka dotykają się policzkami, Jezus prawą rączką obejmuje szyję Maryi, Maryja zaś wskazuje na Niego lewą ręką, a prawą ręką podtrzymuje Dziecko tak, że Jej palce są przykryte prawą nóżką Jezusa – detal ten jest istotny dlatego, że powtarza kompozycje obrazu na fresku w cerkwi w Rzymie oraz na rycinie z książki Nardiego (il. 5) i różni się od wizerunku na rycinie Leona Tarasewicza (il. 6) albo Daniela Petseldta (il. 7).

Na wszystkich obrazach wizerunek Matki z Dzieciątkiem ujęto w owal z zapisanymi w otoku początkowymi słowami słynnego hymnu maryjnego z liturgii św. Jana Złotoustego w języku cerkiewno-słowiańskim: Честнейшую Херувим и славнейшую без сравнения Серафим, без истления Бога Слова рождшую,

¹¹ Mączewska. 2013. Kościół drewniany p.w. św. Andrzeja Apostoła, 28.

¹² Надзея Фёдараўна Высоцкая. 1992. Ікананіс Беларусі XV–XVIII ст. Мінск: “Беларусь”, 87.

¹³ Флікоп-Світа. 2019. Беларускі ікананіс XVI–першай паловы XX ст., 149.

Il. 5. Ikona Matki Boskiej Żyrowickiej, XVIII w., rycina; fot. za: I. Nardi, *Relazione istorica dello scoprimento della Sagra e miracolosa immagine della Madonna del Pascolo. Dedicata al reverendissimo Padre D. Benedetto Turlewicz, dell'ordine di San Basilio Magno, procurator ge. di tutta la Russia, e rettore de' SS. Sergio e Bacco ai Monti*, Roma 1721.

сущую Богородицу Тя величаем („Zaprawdę godnym jest wielbić Cię, Bogurodzico, zawsze Błogosławioną i Najczystszą, i Matkę Boga naszego, Czcigodniejszą od Cherubinów i bez porównania Chwalebniejszą od Serafinów, Któraś bez zmiany zrodziła Boga Słowo, Ciebie, prawdziwą Bogurodzicę, wysławiamy”)¹⁴ z wariacjami w skrótach słów i krzyżykiem ujętym w kole na czole. Na trzech wizerunkach (prócz wizerunku z Rakowa) umieszczone są wyraziste hierogramy: „ΙΣ ΧΣ” – obok głowy Chrystusa i „ΜΡ ΘΥ” – obok głowy Bogurodzicy. Napisy są umieszczone na jednym poziomie jak na fresku w Rzymie, a nie na wskazanych rycinach. Na ikonie z Rakowa wizerunek jest ukryty pod szatą, napis ze słowami hymnu jest trybowany w metalu, zarazem brak jest monogramów Bogurodzicy i Jezusa. Kolorystyka obrazów nieco się różni. Na ikonach z Byteniu, Słonimia i Działłowa Maryję przedstawiono w czerwonej sukience, niebieskim maforionie i jasnoróżowym czepcu spadającym z głowy na ramiona. Jezus jest przedstawiony w jasnobłękitnym lub jasnoochrowym chitonie. Juryj Piskun domniemywał, że Lorenzo Gramiccia namalował dwie kopie wizerunku *Madonna del Pascolo* i jedna

¹⁴ Zob. Mirosław P. Kruk. 2000. *Zachodnioruskie ikony Matki Boskiej z Dzieciątkiem wieku XV–XVII*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 414–415; Mirosław P. Kruk. 2019. *Ikony XIV–XVI wieku w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie = Icons from the 14th–16th centuries in the National Museum in Kraków, Katalog = Catalogue*, T. 1. Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 321–332.

Il. 6. Leon Tarasewicz, *Ikona Matki Boskiej*, przed 1700, grafika: miedzioryt, 17 × 12,5 cm; Biblioteka Narodowa, Magazyn Ikonografii G.65107/I. Fot. za: <https://polona.pl/item/matka-boska-zyrowicka,NTU3MTY1MQ/0/#info:metadata> (11.05.2021).

z nich została wysłana do monasteru w Żyrowicach¹⁵. Ta hipoteza może tłumaczyć zależności między wzorem włoskim a jego kopiami pochodzącymi z ośrodków bazylikańskich w Wielkim Księstwie Litewskim. Można domniemywać, że ikona ladeńska naśladowała bezpośrednio wzór obrazu rzymskiego.

Wiadomości historyczne o ikonie ladeńskiej, podobnie jak w przypadku ikon z innych małych ośrodków bazylikańskich, są dość ograniczone. Znana była autorom katolickim, polskojęzycznym końca XIX i początku XX w. Wacław z Sułgustowa (E. Nowakowski) wzmiankował „cudowny obraz Matki Bożej, ozdobiony szatą srebrną, o którym wspomina się i w starych kantyczkach w słowach: «Pierwsza po Bogu święta Monarchini, Obrząś miejsce w Ładzieńskiej pustyni»»¹⁶. Brak jest natomiast jakiegokolwiek informacji o obrazie w pracy Sadoka Barącz¹⁷.

Pracę na temat monasteru w Ladach poświęcił Jan Marek Giżycki, narzekając w przedmowie na „brak materiałów odnośnych, rozproszonych po różnych rządowych archiwach – do których dla prostych śmiertelników przystęp prawie niemożliwy – a nawet w znacznej części zatraconych już niepowrotnie dla nas, uniemożliwia do pewnego stopnia przedstawienie wszystkiego szczegółowo

¹⁵ Пісчун. 2010. „Прыклады пашырэння іканаграфіі Жыровіцкай іконы Божай Маці ў Беларусі, Украіне, Польшчы, Італіі”, 31.

¹⁶ Edward Nowakowski (Wacław z Sułgustowa). 1902. *O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej*. Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółki, 352.

¹⁷ Zob.: Sadok Barącz. 1891. *Cudowny Obrazy Matki Najświętszej w Polsce*. Lwów: Drukarnia Szczęsnego Bednarskiego.

Il. 7. Daniel Petseldt, *Ikona Matki Boskiej Żyrowickiej*, XVIII w., rycina; Biblioteka Naukowa Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego im. M.W. Łomonosowa, No. 293, ark. 24¹⁸.

i wszechstronnie¹⁹. Autor wzmiankował cudowny obraz przy okazji fundacji monasteru reguły św. Bazylego w Ladach przez Ignacego Zawiszę, której dokonał wraz z matką Teresą z Tyszkiewiczów Zawiszyną, małżonką wojewody mińskiego Krzysztofa Stanisława Zawiszy (1668–1721). Przywołał przy tym wizytację monasteru ladeńskiego z 1797 r.: „dziedzic Smiłowicz miał w tem hrabstwie «miejsce» pod nazwą Leda, gdzie się już znajdowała cerkiew z obrazem Matki Boskiej, słynącym licznymi cudami”²⁰.

Żaden ze wskazanych autorów nie przytacza żadnej historii albo legendy o pochodzeniu ikony. Tego typu przekazy zapisane zostały w publikacjach autorów rosyjskojęzycznych prawosławnych z drugiej połowy XIX i początku XX w. Pochodzenie ikony opisał archimandryta Nikołaj (Truskowski), przytaczając legendę o tym, że pierwszą drewnianą cerkiew zbudowano na miejscu ukazanym przez Matkę Bożą chłopu Kirykowi²¹. Czas powstania drewnianej cerkwi nie jest znany. Według wizyta-

¹⁸ Fot. za: E.B. Зименко, Н.А. Кобяк, Э.В. Шульгина. 2010. „Новые данные о сборниках «Солнце пресветлое»”. „Вестник РГНФ” 3 (60): 143.

¹⁹ Jan M. Giżycki (Wołyński). 1891. *Monaster Bazyliński w Ladach na Białej Rusi*. Kraków: Druk Wł. L. Anczyca i Spółki, 5.

²⁰ Giżycki (Wołyński). 1891. *Monaster Bazyliński w Ladach na Białej Rusi*, 8.

²¹ Николай (Трусовский). 1864. Историко-статистическое описание Минской епархии, составленное ректором Минской духовной семинарии, архимандритом Николаем. Санкт-Петербург: Типография духовного журнала «Странник», 76.

cji cerkwi dekanatu Błońskiego w latach 1680–1682 Lady podlegały cerkwi unickiej w Smiłowiczach i nie wzmiankowano w niej żadnej cerkwi albo kaplicy²², świątynia musiała zatem powstać tamże dopiero na przełomie XVII i XVIII w.

Do tej cerkwi Teresa Zawisza z Tyszkiewiczów podarowała kopię cudownej ikony Matki Boskiej Żyrowickiej²³. Archimandryta Nikołaj zaznaczył, że ikona słynęła licznymi cudami, ale przytoczył tylko jeden cud z 1737 r. o wybawieniu od ciężkiej choroby Marcybelli Ogińskiej wskutek złożonego ślubu jej męża, Ignacego Zawiszy, który obiecał zbudować w Ladach cerkiew kamienną. Niestety, w kolejnym roku marszałek umarł nie wypełniwszy ślubu²⁴.

Po uzdrowieniu od choroby Marcybella Ogińska nadała monasterowi 6000 zł zabezpieczonych na wsi Żurawkowicach w 1746 r. i 8000 zł zabezpieczonych na folwarku Dukora w 1756 r. Prawdopodobnie, że wdowa postarała się o dwa pełne odpusty u papieża Piusa VI (1775–1799) dla pielgrzymów przybywających do sanktuarium do spowiedzi i przyjęcia Komunii w święta Narodzenia i Zwiastowania Bogurodzicy, w święto Narodzenia Jana Chrzciciela i w dzień świętych Apostołów Piotra i Pawła²⁵.

Kamienną cerkiew Zwiastowania zbudowano dopiero w 1794 r.²⁶ Cudowny wizerunek umieszczono w ołtarzu głównym cerkwi Zwiastowania. Według wizytacji cerkwi monasterskiej z 1819 r. ikona miała na sobie srebrną, miejscami połączoną szatę ze srebrnymi, połączanymi koronami nad głowami Matki Boskiej i Dzieciątka. Po obydwu stronach ołtarza rozmieszczono 148 srebrnych wot o różnych wymiarach i typach²⁷.

Po likwidacji unii w 1842 r. monaster przebudowano i konsekrowano jako prawosławny. Kult ikony zachował i rozwijał się w ramach tradycji prawosławnej²⁸. W latach 60. XIX w. na miejscu objawienia Matki Bożej znajdowała się kaplica

²² Дзяніс Васільевіч Лісейчыкаў. 2009. Візіты уніяцкіх цэркваў Мінскага і Наваградскага сабораў 1680–1682 гг.: Зборнік дакументаў. Мінск: Выдавец І. П. Логвінаў, 92.

²³ Николай. 1864. Историко-статистическое описание Минской епархии, составленное ректором Минской духовной семинарии, архимандритом Николаем, 76.

²⁴ Николай. 1864. Историко-статистическое описание Минской епархии, составленное ректором Минской духовной семинарии, архимандритом Николаем, 155.

²⁵ Николай. 1864. Историко-статистическое описание Минской епархии, составленное ректором Минской духовной семинарии, архимандритом Николаем, 155.

²⁶ Николай. 1864. Историко-статистическое описание Минской епархии, составленное ректором Минской духовной семинарии, архимандритом Николаем, 156.

²⁷ Narodowe Archiwum Historyczne Białorusi w Mińsku, F. 136. Op. 1. Spr. 1311. F. 74 rev.

²⁸ Василий Васильевич Зверинский. 1890. Материал для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи с библиографическим указателем. Т. 1. Санкт-Петербург: Типография В. Безобразова и К^о, 86.

z drewnianym, rzeźbionym wizerunkiem maryjnym, do której odbywała się procesja z monasteru²⁹.

Na początku XX w. na cześć ikony Matki Boskiej Ladeńskiej ułożono modlitwę, którą w 1911 r. razem z modlitwami czytany przed innymi lokalnie czczonymi obrazami Matki Bożej mińskiej diecezji prawosławnej umieszczono w zbiorze Молитвы, читаемые Господу Богу, Божией Матери и святым угодникам Божиим пред местночтимыми иконами („Modlitwy czytane do Pana Boga, Matki Bożej i świętych czytanych przed miejscowo czczonymi ikonami”)³⁰.

Jednocześnie z tradycją cerkiewną w środowisku wiejskim kultywowane były obrzędy mające niekiedy bardzo archaiczny charakter. W latach 80. XIX w. Nikołaj Janczuk zapisał legendę ludową rozpowszechnioną w tych okolicach, według której trzy Bogurodzice, szukając sobie miejsca na objawienie, dotarły do trzech osad: jedna poszła do Dudzicz, druga – do Nowosiołek, a trzecia – do Lad (we wskazanych miejscach znajdowały się lokalnie czczone cudowne wizerunki Bogurodzicy). Ostatnia, czyli Ladeńska, zdecydowała się odpocząć na górze między Smiłowiczami i Ladami, gdzie zostawiła swój ślad na kamieniu. Najstarszym Jej cudem było uzdrowienie ziemianina, który przypadkiem stracił wzrok. Stało się to wówczas, gdy ów śnił, śpiąc w tym miejscu, że Bogurodzica dotknęła jego oczu i wówczas obudził się z odzyskanym wzrokiem. Miejscowi ludzie zapewniali, że nieoczekiwane ozdrowienie miało faktycznie miejsce i to całkiem niedawno, bo w latach 80. XIX w.³¹

Kult ikony przetrwał I wojnę światową i pierwsze dziesięciolecie władzy radzieckiej. Na początku lat 20. władze komunistyczne zlikwidowały monaster w Ladach, a w 1939 r. zamknięto cerkiew. Nie wiadomo, gdzie się znajdowała ikona w tym czasie. W latach niemieckiej okupacji cerkiew została otwarta i nabożeństwa w niej trwały do końca lat 50., kiedy świątynię ostatecznie zamknięto, a cudowny wizerunek maryjny zaginął³².

* * *

Pieśni historyczne... poświęcone omawianemu wizerunkowi zachowały się w zbiorze Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego jako zeszyt o wymiarach

²⁹ Николай. 1864. Историко–статистическое описание Минской епархии, составленное ректором Минской духовной семинарии, архимандритом Николаем, 156.

³⁰ Иерей Николай Коржич, иерей Феодор Кривонос, Г.Н. Шейкин. 2003. Правящие архиереи Минской епархии 1793–2003 гг. Минск: Свято-Петро-Павловский собор, 113.

³¹ Янчук. 1889. По Минской губернии, 15.

³² Б.а. 2012. Ляденский Свято-Благовещенский мужской монастырь, 10–11.

15 × 18,5 × 4 cm, zawierający 299 arkuszy datowanych na lata 40. XVIII w. Właściciel brulionu pozostaje nieznany – można domniemywać, że zeszyt należał do zakonnika z bazylikańskiego monasteru w Bytenu. Zawiera kazania na uroczystości świąteczne, rozważania teologiczne, modlitwy, wiersze, listy zakonników prowincji wołyńskiej w latach 1744–1749 oraz kapituły dubieńskiej prowincji litewskiej w latach 1743–1748³³. Język tekstów jest polski, rosyjski oraz łaciński.

Dwa wiersze o ikonie ladeńskiej są umieszczone na arkuszach 79 r – 80 r i datowane na 29 lipca 1744 r., z podanym miejscem ich zapisania: „в Бытеню” (w Bytenu). Możliwe, że autorem jest właściciel zeszytu, chociaż nie można wykluczyć, że tylko przepisał wcześniej istniejące teksty. Mogły to być ewentualnie pieśni śpiewane przed ikoną ladeńską, jak również wiersze ułożone przez właściciela zeszytu.

Pierwszy wiersz zapisano z tytułem w języku rosyjskim: Пѣснь гисторычная ѿ Пр[е]с[в]ятой] Б[о]городи[ци] иже в ЛАДИ („Pieśń historyczna o Najświętszej Bogurodzicy w Ladzie”). Wiersz rozpoczyna się tekstem wslawiającym Matkę Boską i Jej wizerunek w Ladach i wzmiankuje cudowne wizerunki maryjne w Żyrowicach i Rzymie, które naśladowała ikona w Ladach. Zawiera krótką wzmiankę o objawieniu Bogurodzicy „jednemu chłopkowi” oraz budowie cerkwi na miejscu przez Nią wskazanym.

Drugi wiersz, pod tytułem *О той же Ляду* („O tej samej Ladzie”), jest bardzo podobny do pierwszego, chociaż pomija ikonę w Żyrowicach, ale odwołuje się do wizerunku w Rzymie: wysławia Maryję oraz Jej ikonę i sanktuarium w Ladach. Pochodzeniu sanktuarium poświęcono tylko kilka słów. Tak jak w pierwszym wierszu, chodzi o objawienie Bogurodzicy w nocy jakiemuś człowiekowi, któremu wskazała miejsce dla wybudowania cerkwi. W tekście obu wierszy brakuje jakiegokolwiek wzmianki o pochodzeniu cudownej ikony w Ladach.

W odróżnieniu od wierszy w zbiorze rękopiśmiennym, *Pieśń...* opublikowana w 1799 r. zawiera bardziej szczegółowe opisanie legendy o objawieniu Matki Bożej Kirykowi i budowie pierwszej cerkwi. W wierszu wskazano nazwisko ziemianina – Kiryk, które potem przytaczał w legendzie o ikonie archimandryty Nikołaj. To oznacza, że legenda o objawieniu Matki Bożej ziemianinowi i wskazanie przez Nią miejsca dla budowy cerkwi jest dość wczesna, powstała w pierwszej połowie XVIII w., niedługo po wzniesieniu świątyni.

W czasie, gdy autor wierszy rękopiśmiennych kładł akcent na naśladowanie przez obraz ladeński wizerunku oraz kultu ikony żyrowickiej, autor opublikowanej kantyczki słaawił ikonę Matki Boskiej w Ladach w jednym zespole z innymi

³³ Zob. listę zakonników na f. 81–82.

cudownymi obrazami maryjnymi z ośrodków unickich, tak objętych kultem lokalnym, jak i szerzej rozpowszechnionym na terenie Rzeczypospolitej. Wymieniono wśród nich tak znaczące ośrodki, jak Supraśl, Boruny i, co ważnie, Żyrowice, pomijając, że to właśnie ikona z ostatniego sanktuarium była pierwowzorem dla Ladeńskiej:

„Już Żyrowice dawno się wslawiły,
Teraz Boruny i Sirocin Ci miły,
Brasławie, Supraśl, Mehirów i Kanie
Obrałaś sobie na małe mieszkanie.
Krasnobór, Leśną i Bliskie: Dudzicze (...)”.

Prócz tego w tym wierszu brakuje jakiegokolwiek wzmianki o wizerunku *Madonny del Pascolo* w Rzymie, mającego duże znaczenie w rozwoju kultu ikony żyrowickiej, jak również sprzyjającego powstaniu i rozwojowi kultu Matki Bożej Ladeńskiej. To wszystko świadczy o wyodrębnieniu się z czasem kultu ladeńskiego obrazu jako samodzielnego i zacieraniu pamięci o jego początkach, związanych raczej z jego naśladowaniem ikony żyrowickiej. Znacząca część wiersza poświęcona jest cudom, które czyniła Matka Boża w Ladach.

Wiersze rękopiśmienne zostały zamieszczone w aneksie 1 według zasad wydawania rękopisów nowożytnych opracowanych przez K. Lepszego³⁴. W aneksie 2 znalazła się *Pieśń...* wydrukowana w 1799 r., współcześnie opublikowana przez P. Chomika³⁵.

Aneks 1

Пѣснь гисторычная ѿ Пр[е]с[вятой] Б[огороди]ци иже в Ладѣ³⁶

Perło drogo Matko Boga
Tyś w Ladzie jak w rajskim sadzie
Mieszkanie sobie obrała
By się Twa szerzyła ~~sława~~³⁷ chwała.

³⁴ Kazimierz Lepszy. 1953. *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.* Wrocław: Zakład im. Ossolińskich.

³⁵ Chomik. 2003. *Kult Ikon Matki Bożej w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku*, 357–360.

³⁶ Dział rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, F3–1389, f. 79 rev.

³⁷ Słowo skreślone.

Między prostemi sosnami
Niby między liliami
 Pokazała się lilia
 Najs[więt]sza Panna Maria
Kiedy ciemne były k^{nie}³⁸ knieje
Teraz nad słońce jaśniej
 Niby między cierniem róża
 Cuda czyniąc Matka Boża
Gdzie niedźwiedź miał swą jaskinie
Teraz Matka Boża słynie
 Gdzie na łogie łowy były
 Cuda się wielkie zjawily
Między chwosty zarostami
Maria łaskami swemi
 Słynie by i lasy znały
 Matce Bożej się kłaniały
Ta co w Żyrowicach daje
Łaski w tej puszczy zostaje
 Ta co w Rzymie cuda czyni
 Łaski daje w tej pustyni
W Ladzie jednemu chłopkowi
Zjawila się prostaczkowi
 Sama miejsce ukazała
 Cerkiew budować kazała
Gdzie potem niebieskie dwory
Widziano anielskie chory
 Melodię wydawały
 Marii wdzięcznie śpiewały
Teraz nasza święta Lada
Piekielnym mieszkańcom biada
 Z opętanych uciekają
 Gdy się do Lady dostają
I zarośli kołtunami
I złożoni chorobami
 W smutkach wielkich zatopieni
 Wszyscy w Ladzie pocieszeni

³⁸ Słowo skreślone.

By to miejsce wszyscy znali
 Tak starzy jako i mali
 Sześć mil od Mińska zostaje
 Białoruskie są to kraje
 W dziedzictwie pana Zawiszy
 Niech to każdy wierny słyszy
 Kiedy ma jaki frasunek
 Niechaj bieży pozoranek
 Za te łaski wszyscy kołem
 Bijmy Matce Bożej czołem
 Na wieki ją wychwalajmy
 Jej się łasce polecajmy
 Niech pochwalony Jezus będzie
 I Maria Matka wszędzie
 Nasza ś[wię]ta monarchini
 Która w Ladzie cuda czyni.

о той же Ладѣ³⁹

<p> Żyrowice łask krynice Gdy Marię jak lilię Obraz której tajemnicy⁴⁰ W Ladzie swoje Toczy każdy doznaje Głowa świata Rzym w te lata Do tej zbliżył pustyni Gdy co w Rzymie sławne imię Z cudów ma tu je czyni Już spełniło się co było od Pana powiedziano Że zakryty znamienity w Roli skarb komuś dano Chłop ubogi ten skarb drogi w tej tu puszczy znachodzi Gdy do niego wśród ciemnego zmroku Panna przychodzi Iść za sobą nocną dobą na puszcze rozkazuje Gdzie by stała cerkiew mała miejsce mu pokazuje Nocnej pory światło góry Aniołowie śpiewają Wdzięczne głosy pod niebiosy z Lady się odczuwają Ta widziana przyodziana światłością ludziom była </p>	<p> W Ladzie teraz wylały W tej puszczy ukazały Świata słowne podaje Łaski, zdroje </p>
---	--

³⁹ Dział rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, F3–1389, f. 80–80 rev.

⁴⁰ Słowo trudne do odczytania.

Że do Lady idąc ślady na powietrze czyniła
 W lesie głuchym w piasku suchym zdrój wody otworzyło
 Dla niej góra była, która wysoka się zniżyła
 Po tym ladzie płyną ludzie niby rzeki do Lady
 Tędy wodę na ochłodę biorą wielkie gromady
 Którzy piją oczy myją zdrowi na nie zostają
 I na wrzody tej to wody jak plastru zażywają
 Teraz Lada biesom biada Precz z Lady uciekają
 Na choroby tu sposoby ludzie niebieskie mają
 Przejrzą oczy, chromy skoczy, chory z łóżka powstanie
 Gdy się Twemu ladzkiemu Panno miejscu dostanie
 Na frasunek tu ratunek mają z nieba samego
 Którzy znają uciekają do miejsca lądzieńskiego
 Za te dary⁴¹ miast ofiary sami się oddajemy
 Nasze głowy za dar nowy pod Twe stopy ścielemy
 Podnosimy głos prosimy Panno Twojej pomocy
 W tym obrazie w każdym razie Bądź Matko we dnie w nocy
 Pani święta niepojęta w Twej łasce i dobroci
 Czł[ow]jek zginiony obwiniony Niech się przez Cię nawróci
 Niech zgubioną utraconą łaskę Twojego Syna
 Znowu zjedną Twoją jedną przed Twym Synem przyczyna
 A my Ciebie tu i wszędzie wiecznie chwalić będziemy
 Żeśmy Twemi poddonemi zakonu tu mieć chcemy
 Niech będzie Jezus wszędzie z Marią pochwalony
 By ich chwała rozjaśniała na wszelkie świata strony
 в Бытению. АҫМД. [d]je KӨ ЮЛΛ⁴²

Aneks 2

Pieśń historyczna o Najświęt. Pannie w cerkwi lądzieńskiej⁴³

Pierwsza po Bogu świata Monarchini
 Obrałaś miejsce w lądzieńskiej pustyni,

⁴¹ Słowo trudne do odczytania.

⁴² W Byteniu 29 VII 1744.

⁴³ Według: Chomik. 2003. *Kult Ikon Matki Bożej w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku*, 357–360.

Między zwierzęty chcesz mieszkać dzikiemi,
Która Pałacy rządzisz Niebieskiemi.
Co to jest, że ty ulubiaś lasy?
Najwięcej Ciebie szukać temi czasy
Po puszczech, czy to, że sami grzechami,
Wypychamy Cię i z miast wytrącamy?
Już Żyrowice dawno się wsławiły,
Teraz Boruny i Sirocin Ci miły,
Brasławie, Supraśl, Mehirów i Kanie
Obrałaś sobie na małe mieszkanie.
Krasnobór, Leśną i Bliskie: Dudzicze,
Ladzieńską puszcze, a innych nie liczę,
Dość, że się teraz po pustyniach gęstych
Kryjesz, chyba dla naszych grzechów częstych
A Duch Cię święty z pustyni zaprasza,
Wynidź z Libanu o pociecho nasza.
Lecz gdyć się puste miejsca podobały
Niech, te będą pełne twojej chwały
I to, że się Ty nie zjawisz innemu
Tylko prostemu, albo ubogiemu
Znać, że tych kochasz, jaką sama stała,
Gdyś się pokorą Bogu podobała
Z tego widoczny ten Dokument mamy,
Że ty nie gardzisz Panno prostakami,
Królewskiej Pani zapomniawszy stymy
Idziesz do chłopów w piekamiane dymy;
W Ladzie kołaczysz we drzwi do Kiryka
Budzisz! Wychodzi, Ciebie spotyka
O jakie szczęście chłop mizernego,
Że Pani Nieba przychodzi do Niego!
Jeszcze go przed tym kochankiem nazwała,
Gdyś do innego chłop kołatała;
A gdy ten k woli tobie nie odmyka
Rzekłaś: ja pójdę do mego Kiryka.
Idziesz i oraz każesz iść za sobą,
A Syn Twój Jezus dziecinną Osobą
Wraz idzie z tobą, Kiryk asystuje
Tej, która Niebo na ręku piastuje,

Znalazłszy miejsce sobie ulubione,
Mówisz: mę Imię tu będzie chwalone,
Niech tu Krzyż stanie, znak Syna mojego
Bom nie znalazła miejsca piękniejszego!
Odpowie Jezus: moja Matko miła,
To nieprawda, bo wielka mogiła
Przeszkadza; Matka rzecze: Synu miły,
Wyrównam ja te, gdy zechcę mogiły.
Idziesz drugi raz, każesz mu nieść siebie,
Człowiek nie pozna, czy tu, czy już w Niebie?
Ciebie piastować, czegoż więcej trzeba?
Jakież to szczęście! nie chciałbym i Nieba.
A gdy Cię nosi w siłach nie salvie
Choć całe Niebo, na sobie piastuje,
Czy możesz większa w pracach być ochłoda,
Jako Ty, zrzódła Niebieskiego woda?
Niebieskim światłem przyodzianaś była,
Jeszcześ dwie świece w ręku swych nosiła,
A potymeś go mile pogłaskała,
Łaskawie, czy nie ciężko mu? Spytała.
Na to prostaczek, już poznawszy Ciebie,
Rzekł: nie, Królowo, lżej nie będzie w Niebie.
Czy nie zemdlałeś? ni, o jak tam miła
Twoja rozmowa z tym prostaczkiem była
Nosi na sobie Niebieskie pieszczoty
Ubog, której Anielskie z ochoty
Pod święte stopy mocy, że padają
Za osobliwe sobie szczęście mają.
Tę którą sam Bóg na ręku piastuje,
Z wielką pokorą Niebo adoruje
Przed którą Cherubin, Serafin się wstydzi,
Na swych ramionach jeden prostak widzi.
Nosi po lesie, przez zarosłe knieje,
W nocy to było, alic gdy już dnieje
Spuszcza się z ramion i pod sosną siada
Panna tam, kędy teraz święta Lada?
Kazała sobie założyć slobodę,
Na Szpital miejsce, także i na wodę,

Gdzie ma stać Cerkiew, sama ukazała,
Że się tu moja szerzyć będzie Chwała.
Buduj, jak możesz tu dla mnie Świątnicę,
Załóż tym czasem choć małą kaplicę,
Kładź na fundament, choć cztery bierwiona,
A więcej ludzkie przyniosą ramiona.
Jeszcze nie koniec twojej Łaski było,
Tak to Ladzieńskie miejsce tobie miło.
Każesz przychodzić nazajutrz z zarania
Temuż samemu człeku doświtania.
Pełni twój rozkaz i przede dniem wstanie
Wychodzi, słucha, aż w Ladzie śpiewanie (...).

Źródła

Dział rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, F3-1389.

Narodowe Archiwum Historyczne Białorusi w Mińsku, F. 136. Op. 1. Spr. 1311.

Bibliografia

Barącz Sadok. 1891. *Cudowny Obrazy Matki Najświętszej w Polsce*. Lwów: Drukarnia Szczęsnego Bednarskiego.

Chomik Piotr. 2003. „Magnateria i szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec kultu ikon Matki Bożej w wiekach XVI-XVIII”. *Białoruskie Zeszyty Historyczne* 19: 97–109.

Chomik Piotr. 2003. *Kult Ikon Matki Bożej w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku*. Białystok: Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku.

Giżycki Jan M. (Wołyński). 1891. *Monaster Bazylikański w Ladach na Białej Rusi*. Kraków: Druk Wł. L. Anczyca i Spółki.

Janocha Michał. 2010. Niektóre aspekty ikonografii unickiej na terenie Rzeczypospolitej. W *Śladami unii brzeskiej*. Red. Radosław Dobrowolski, Mariusz Zemło, 496–543. Lublin – Supraśl: Acta Collegia Suprasliensis.

Kruk Mirosław P. 2000. *Zachodnioruskie ikony Matki Boskiej z Dzieciątkiem wieku XV–XVI*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Kruk Mirosław P. 2011. *Ikony-obrazy w świątyniach rzymsko-katolickich dawnej Rzeczypospolitej*. Kraków: Collegium Columbinum.

- Kruk Mirosław P. 2019. *Ikony XIV-XVI wieku w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie = Icons from the 14th-16th centuries in the National Museum in Kraków, Katalog = Catalogue*. T. 1. Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie.
- Lepszy Kazimierz. 1953. *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.* Wrocław: Zakład im. Ossolińskich.
- Mączewska Katarzyna. 2013. Kościół drewniany p.w. św. Andrzeja Apostoła. W *Kościoty i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego*. Cz. II. T. 3: *Miasto Słonim*. Red. Maria Kałamajska-Saeed, 28, 46. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Nardi Isidoro. 1721. *Relazione istorica dello scoprimento della Sagra e miracolosa immagine della Madonna del Pascolo. Dedicata al reverendissimo Padre D. Benedetto Turlewicz, dell'ordine di San Basilio Magno, procurator ge. di tutta la Russia, e rettore de' SS. Sergio e Baccho ai Monti*. Roma: Stamperia di Giorgio Placho.
- Nowakowski Edward (Wacław z Sulgustowa). 1902. *O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej*. Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółki.
- Николай (Трусковский). 1864. Историко-статистическое описание Минской епархии, составленное ректором Минской духовной семинарии, архимандритом Николаем. Санкт-Петербург.
- Б.а. 2012. Ляденский Свято-Благовещенский мужской монастырь.
- Высоцкая Надзея Фёдараўна 1992. *Іканапіс Беларусі XV–XVIII ст.* Мінск: „Беларусь”.
- Зверинский В.В. 1890. Материал для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи с библиографическим указателем. Т. 1. Санкт-Петербург.
- Зименко Елена Владиславовна, Кобяк Наталья Адольфовна, Шульгина Эмилия Васильевна. 2010. „Новые данные о сборниках «Солнце пресветлое»”. *Вестник РГНФ* 3 (60): 140–149.
- Коржич Николай, иерей; Кривонос Феодор, иерей; Шейкин Г.Н. 2003. Правящие архиереи Минской епархии 1793–2003 гг. Минск: Свято-Петро-Павловский собор.
- Лісейчыкаў Дзяніс Васільевіч. 2009. Візіты уніяцкіх цэркваў Мінскага і Наваградскага сабораў 1680–1682 гг.: Зборнік дакументаў. Мінск: Выдавец І. П. Логвінаў.
- Піскун Юрий. 2010. „Прыклады пашырэння іканаграфіі Жывавіцкай іконы Божай Маці ў Беларусі, Украіне, Польшчы, Італіі”. *Праваслаўе: альманах* 16: 27–32.
- Флікоп-Світа Галіна Аляксандраўна. 2019. *Беларускі іканапіс XVI-першай паловы XX ст.*: альбом. Мінск: Беларуская навука.
- Янчук Николай Андреевич, По Минской губернии, Москва: Типография А. Левенсон и К° 1889.

VOLHA BARYSENKA (БОРИСЕНКО ОЛЬГА ВЛАДИМИРОВНА) absolwentka Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku, doktorantka Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Gdańskiego / Absolvent of the Belarusian State University in Minsk; PhD student at the Institute of Art History, University of Gdansk.